विश्वव्यापी कोभिड- १९ महामारी

मानव अधिकार अवस्था अनुगमन रुजु सूची

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

केन्द्रीय कार्यालय, ललितपुर

विश्वव्यापी कोभिड- १९ महामारी
मानव अधिकार अवस्था अनुगमनरुजु सूची (Check List)

चिनको वुहान प्रान्तबाट ३१ डिसेम्बर २०१९ बाट शुरु भई विश्वभरी फैलिएको विश्वव्यापी कोभिड - १९ को महामारीको प्रभाव नेपालमा पनि परिसकेको छ। त्यसबाट मानिसका स्वास्थ्य अन्य सहितका अधिकारहरुको प्रचलन प्रभावित हुन थालिसेका छन् । यस्ता अधिकारहरुको प्रचलनमा नकारात्मक प्रभाव रहन नहुने व्यवस्थानेपालको संविधानको धारा ३५ ले गरेको छ। संविधानको यस व्यवस्थाको कार्यान्वयनको लागि निःशुल्क र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा पाउने हक कार्यान्वयन गर्न र स्वास्थ्य सेवालाई नियमित, प्रभावकारी, गुणस्तरीय तथा सर्वसुलभ तुल्याई नागरिकको पहुँच स्थापित गर्न नेपालमा जनस्वास्थ्य ऐन, २०७५ पनि जारी भएको छ। विपत व्यवस्थापनका सबै क्रियाकलापको समन्वयात्मक र प्रभावकारी रुपमा व्यवस्थापन गरी प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपतबाट सर्वसाधारणको जीउज्यानको समेत संरक्षण गर्न विपद् जोखिम तथा न्युनिकरण ऐन, २०७४ पनि पनि कार्यान्वयनमा छ । नेपाल पक्ष भएको आर्थिक सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध, १९६६ को धारा १२(२) को खण्ड (ग) मा व्यक्तिको शारीरिक र मानसिक स्वास्थको अधिकार प्राप्तिको लागि प्रकोप, महामारी, पेशागत र अन्य रोगहरुको रोकथाम, उपचार तथा नियन्त्रण गर्न आवश्यक कदम चाल्नु पर्ने व्यवस्था पनि गरिएको अवस्था छ।

उल्लिखित अवस्थामा नेपालको संविधानको धारा २४९(१) ले मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र सम्बर्द्धन तथा त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्ने कर्तव्य आयोगको हुने एवं राष्ट्रिय मानव अधिकार अयोग ऐन, २०६८ को दफा ४ ले मानव अधिकार अवस्थाको निरीक्षण तथा अनुगमन गर्ने कार्यादेश यस आयोगको हुने स्पष्ट गरेको छ । यस सन्दर्भमासंयुक्त राष्ट्रसंघीय मानव अधिकारसम्बन्धी उच्चायुक्तको कार्यालयले कोभिड-१९ महामारीको अवस्थामा मानव अधिकार अवस्थाको अनुगमन गर्ने सम्बन्धमा रुजु सूची (Check list) पनि जारी गरेको छ। यस सन्दर्भमा आयोगले कोभिड-१९ को महामारीको अवस्थामा पनि आफ्नो कार्यादेशलाई व्यवस्थित र एकीकृत रुपमा अनुगमन गरी सम्पन्न गर्नको लागि यो रुजु सूची (CheckList)तयार गरि कार्यान्वयनमा ल्याएको छ।

अनुगमनको क्रममा हेर्नुपर्ने विषयवस्तु

1. नेपालमा कोभिड - १९ रोकथाम तथा नियन्त्रणका सम्बन्धमा संघ, प्रदेश र स्थानिय तहबाट भएका निर्णयहरुहरु:-
    - नितिसम्बन्धमा
    - रणनीति सम्बन्धमा र
    - कार्यक्रम सम्बन्धमा ।
2. संक्रमण फैलिन नदिनका लागि अबलम्वन गरिएका लकडाउन, सामाजिक दुरी,सीमानाका बन्द, क्वारेन्टिन, आइसोलेसन जस्ता उपाय र तिनीहरुको कार्यान्वन अवस्था :-

    (क) भूमिका
    - सुरक्षाकर्मीहरुको भुमिका ।
    - स्थानीय सरकारहरुको भुमिका ।
    - नागरिक समाज, समाजका विभिन्न तह तप्काहरुको भुमिका ।
    - अत्यावाश्यक सेवा प्रदान गर्नेहरु संघसंस्थाहरुको भुमिका

    (ख) अवस्था
    - सीमाबाट प्रवेश गरेका नागरिकहरुको अभिलेखिकरण भए, नभएको ? सीमा क्षेत्रमा आई नेपाल प्रवेश गर्न नपाएका व्यक्तिहरुको व्यवस्थापन कसरी भइरहेको छ ? कोरोना संक्रमणबाट वचाउनका लागि के कसरी व्यववस्थापन भएको छ ? व्यवस्थापन कार्य उचित देखिएको छ छैन ।
    - सीमाबाट प्रवेश गरेका नागरिकहरुलाई क्वारेन्टिनमा राखिए, नराखिएको ?
    - सिमानाकामा आवागमन रोकिए, नरोकिएको ?
    - क्वारेण्टाइन रहेका स्थान, क्वारेन्टिनको क्षमता, कतिजना रहेका, क्वारेन्टिनमा अत्यावाश्यकसामग्रीको व्यवस्थापन कस्तो छ ? क्वारेण्टाइनमा रहेकाहरुसित कुनै दुर्व्यवहार भएको छ छैन ।
3. **संक्रमितहरुको स्वास्थ्योपचारको अवस्था :**
    - संघीय सरकारले तोकेका डेजिनेटेड, हब र जिल्ला अस्पतालहरु के कति संख्यामा रहेका छन ? आइसोलेसन, भेन्टिलेटरको अवस्था कस्तो छ ?
    - स्वाब परिक्षणका लागि स्थापित प्रयोगशाला कति छन ?
    - ति अस्पतालमा उपचार गराउन आउने व्यक्तिहरुको उपचार सहजढंगले भइरहेको छ छैन ?
    - निःशुल्क उपचार, खानपिनको प्रबन्ध भए, नभएको ?
    - स्वास्थ्य संस्था, अस्पतालमा पर्याप्त औषधी र चिकित्सक/स्वास्थ्यकर्मीको उपस्थिति रहे, नरहेको ?
    - स्वाथ्य उपचारका लागि चिकित्सक र स्वास्थ्यकर्मीहरुलाई आवश्यक पर्ने व्यक्तिगत सुरक्षा सामग्री (पिपिइ) समेतका अन्य आवश्यक सामग्रीहरुको उपलब्धता कस्तो छ ? स्वाब परिक्षणबाट संक्रमित भएको देखिए, नदेखिएको ?
    - चिकित्सक र स्वास्थ्यकर्मीहरुको भूमिका कस्तो रहेको छ ?

- संक्रमितको अवस्था कस्तो छ ?
- एम्बुलेन्सको प्रबन्ध भए/नभएको ?
- एम्बुलेन्स चालकका लागि पीपीइ लगायतका सुरक्षा सामग्रीको प्रबन्ध भए, नभएको ?

4. अन्य बिरामीहरुको स्वास्थ्यको अधिकार :

- अन्य कारणले बिरामी भई उपचार गराउन जाने विरामीहरुको उपचारको व्यवस्था भए, नभएको ?
- उपचार नगरि बिरामी फर्काउने प्रवृत्ति देखिए, नदेखिएको ?
- फर्काउने प्रवृत्ति रहेको भए के कति कारणले अस्तालले सेवा प्रवाह गर्ननसकेको ?
- उपचार मापदण्ड अनुरुप भए, नभएको ? (जस्तै मृगौलको डाइलोसिस ४ घण्टा हुनु पर्नेमा २ घण्टा मात्र गरिनु)
- अस्पताल जान सक्ने वातावरण, पहुँच र सुविधा रहे, नरहेको ?
- उपचार नपाई बिरामी अलपत्र परे, नपरेको?
- स्वच्छ र प्रयाप्त पानीको उपलब्धता भए, नभएको (विशेषगरी सुकुम्बासी र अव्यवस्थित बसोबासी रहेका बस्तीहरुमा)
- संक्रमितहरुको सामाजिक मर्यादा (Dignity) कायम राख्ने सम्बन्धमा ?
- नियमति औषधि सेवन गर्नुपर्ने व्यक्तिहरु त्यस्तो सेवाबाट बञ्चित हुनु परे, नपरेको ?

5. कोभिड-१९ को संक्रमणबाट बच्ने उपायबारे जनचेतना सम्बन्धमा :

- खानेपानी तथा सरसफाईको स्वच्छता, हात धुने तरिका, लकडाउन, सामाजिक र व्यक्तिगत दुरी कायम गर्ने, निजी क्वारेण्टाइन र आइसोलेसनमा बस्दा अपनाउनु पर्ने तौरतरिका सम्बन्धमा, रोग र महामारी संक्रमणको सम्भावित जोखिम न्यूनिकरणका लागि पूर्व तयारी सम्बन्धमा ।
- जनेचेतनाका लागि प्रयोग गरिएको भाषा, माध्यम, सामग्री वा अन्य उपाय प्रभावकारी देखिएको छ छैन ?

6. खाद्य सम्बन्धी अधिकारको अवस्था :

- गरीब, किसान, मजदुर, ज्यालादार, सुकुम्बासी, आदिबासी जनजाति, दलित, पिछडिएको क्षेत्र एवं उत्पिडितवर्गहरुमा लकडाउनबाट परेको प्रभाव,
- दैनिक जनजीवन प्रभावित भए, नभएको ?
- खाद्यान्नको समस्या भए, नभएको ?
- पर्याप्त खानेपानीको आपुर्ति र उपभोगको अवस्था कस्तो रहेको ?
- खाद्यान्न, पानी लगायतका राहत समाग्री गुणस्तरीय भए, नभएको ?
- प्रभावितहरुको लागि आवश्यकताअनुसार पर्याप्त खाद्यान्न उपलब्ध भए, नभएको ?
- खाद्यान्नको कालोवजारी एवं मुल्य बृद्धिको अवस्था ?
- खाद्यान्न, कृषिउपज उत्पादन, संचय र वितरणको अवस्था ?

7. आवास सम्बन्धी अधिकारको अवस्था :

- भाडामा बसिरहेका स्वास्थ्यकर्मीहरुले घरधनीबाट कुनै दुर्व्यवहार व्यहोर्नु परे, नपरेको ?

- घरभाडामा बस्ने, आवासको सुविधा नभएका व्यक्तिहरुको आवास व्यवस्थापन भए नभएको, भएको के कसरी भएको देखिएको ?
- घरधनीहरुबाट घरभाडामा बस्नेहरुसँग दुर्व्यवहार भए नभएको ? घरबाट निकाला गरे नगरेको ? भाडामा वस्ने ज्यादा मजदुरी गरी खानेहरुको भाडा मिन्हा गरे नगरेको ?
- अपलपत्र परेका व्यक्तिहरुको अस्थायी आवासको व्यवस्थापन कसरी भएको छ ?

८. राहत वितरणको अवस्था :

- राहत वितरण गर्ने सम्बन्धमा संघीय सरकारबाट लागु भएका राहत वितरण मापदण्ड अनुसार वितरण गर्ने कार्य भए नभएको ?
- राहत दिनेको लगत खडा भए नभएको, राहत प्राप्त गरेकाहरुको विवरण सार्वजनिक भए नभएको, लक्षित वर्गले राहत पाए नपाएको ?
- मजदुर, एकलमहिला, जेष्ठ नागरिक, सुत्केरी गर्भवती महिला, भाडामा ट्याक्सी, रिक्सा, अटो रिक्सा चालक लगायतले राहतप्राप्त गर्न सके, नसकेको ?
- राहत वितरणमा विभेदजन्य व्यवहार भए, नभएको ?

९. सामाजिक सुरक्षाको अवस्था :

- लकडाउनको कारण कसैले रोजगारी गुमाउनु पर्ने अवस्था आए, नआएको ?
- कलकरखाना, उद्योग इत्यादिमा कार्यरत मजदुर, कर्मचारी लकडाउनको कारणले रोजगारीबाट वञ्चित भए नभएको ?
- रोजगारी सुरक्षा सन्दर्भमा स्थानीय तह, प्रदेश सरकार र नेपाल सरकारले के कस्ता उपाय अवलम्बन गरेको ?
- विपत व्यवस्थापन कार्यमा खटिएका कर्मचारीको सुरक्षा स्थिति ?

10. अपागंता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिकहरुको अवस्था :

- जेष्ठ नागरिक, एकल महिला र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुले पाउने भत्ता समयमा पाए नपाएको?
- नियमित सेवन गर्ने औषधी लगायत अन्य आवश्यक औषधि सेवनबाट वञ्चित हुनु परे नपरेको,
- आवश्यक खाद्य सामग्री व्यवस्थापन के, कसरी भइरहेको छ ?
- सोको आपुर्ति मिलाउने कार्य स्थानिय सकारबाट कसरी भइरहेको ?

11. हिरासत, कारागार तथा न्याय प्रशासनसम्बन्धमा :

- कारागार तथा हिरासतमा रहने कैदीबन्दीहरुको रिहाको सम्बन्धमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय र सर्वोच्च अदालतबाट जारी भएको आदेशको कार्यान्वयन अवस्था ?
- रिहा भएका कैदीबन्दीहरुको संख्या र प्रकृति ?
- कारागार हिरासतमा रहने कैदीबन्दीहरुको स्वास्थ्य उपचार व्यवस्थापन कसरी मिलाइएको ?
- बाल सुधार गृह लगायत अन्य केन्द्रमा रहेका व्यक्तिहरुको अवस्था ?

12. **आप्रवासी कामदार, शरणार्थी र विदेशी नागरिकको अवस्था :**

- विदेशमा रहेका आप्रवासी नेपाली कामदारहरुको अवस्था ?
- कोभिड -१९बाट बच्न अवलम्बन गरिएका सुरक्षाका उपायहरु ?
- विदेश स्थित नेपाली कुटनितिक नियोगहरुले समस्या सम्बोधनको लागि खेलिरहेको भूमिका ?
- विदेशबाट हवाइमार्ग तथा स्थलमार्गबाट नेपाल प्रवेश गर्नेको स्वास्थ्य जाँचको अवस्था ?
- स्थानीय तहले आप्रवासी कामदारहरुको आगमनको अभिलेख राखे/नराखेको ?
- स्थानीय तह, सुरक्षाकर्मी र स्वास्थ्यकर्मी बीचमा समन्वय भए/नभएको ?
- शरणार्थीशिविरमा सतर्कता अपनाईएको छ, छैन ?
- उनिहरुको गाँस, बास र औषधोपचारको व्यवस्था के कसरी भइरहेको छ ?
- विभिन्न कामले नेपाल आएका विदेशी नागरिकहरु अलपत्र परे नपरेको ?

13. **मानवअधिकार रक्षक र पत्रकारहरुको सुरक्षा अवस्थासम्बन्धमा :**

- मानव अधिकार अनुगमन, सुचना संकलन, प्रवाहका लागि सुचनामा पहुच भए नभएको,
- भुमिका निर्वाह गर्दा उनिहरुको सुरक्षाको प्रत्याभुति भएनभएको ?

14. **लंगिक हिंसा**

- घरेलु हिंसा, यौन हिंसा, लैगिंक हिंसा, बाल हिंसा भए नभएको ?
- घरायसी काममा सहयोग गर्ने, बालबालिकाको हेरचाह गर्ने महिलाहरु प्रभावित भएका छन छैनन ?
- एकल महिला, गरीव महिलासित आश्रित बालबालिकाहरुको अवस्था ।
- स्वास्थ्य सेवामा खटिने महिलाहरुको सुरक्षाको अवस्था ।
- बालबालिका सहित/रहित क्वारेन्टाइनमा वस्ने महिलाको सुरक्षाको प्रत्याभुति ।

१. क्वारेन्टिन, आइसोलेसन र सुरक्षा सामग्रीको अवस्था

क्र.सं.	प्रदेश	जिल्ला	स्थानीय तह	क्वारेन्टाईन स्थल					आईसोलेशन वेड संख्या	क्वारेन्टाईन वेड संख्या	पिपीई संख्या	एम्बुलेन्स
				विद्यालय	स्वास्थ्य संस्था	होटल	सरकारी कार्यालय	अन्य स्थान				

२. कोभिड-१९ सक्रमण अवस्था

प्रदेश	क्वारेन्टिन बेड संख्या	क्वारेन्टिनमा बसेका बिरामी संख्या	आइसोलेशन बेड संख्या	आइसोलेशनमा भएका बिरामीको संख्या	मिति ....सम्मको स्वाब परिक्षणको अवस्था				स्वाब संकलन अवस्था .... सम्म	पिपिइको मौजदाता संख्या
					नेगेटिभ	पोजेटिभ	रिपार्ट आउन बाँकी	जम्मा		

३. प्रयोगशाला परिक्षण

प्रदेश	स्वाब परिक्षण गरिएको	संक्रमण नदेखिएको	संक्रमण देखिएको	नयाँ संक्रमित	आइसोलेसनमा रहेको	निको भएको	मृत्यु भएको	नयाँ मृतक	स्रोत